

SZEMLE

Kétszáz éves az Egri Főegyházmegyei Könyvtár 1793–1993. Emlékkönyv (Az Egri Főegyházmegye sematizmusa VI.) Szerk. ANTALÓCZI Lajos. Eger, 1993. 343 p.

Hiába tervezett Eszterházy Károly (1725–1799) az abban az időben még roppant kiterjedésű egri egyházmegye püspöki székhelyén létesítendő egyetem számára fényes épületet, hiába szervezte meg Egerben a teológiai, jogi, bölcséleti fakultás mellé 1769-ben az orvosképzést, hiába érvelt és kilincselte Bécsben az egyetomalapítás engedélyezéséért, Mária Terézia 1772-ben megtagadta az orvosi akadémiától a doktori fokozat megadásának a jogát. A Ratio Educationis meg kimondotta, hogy Magyarországon csak egyetlen egyetem működhet Budán, az „egri universitast” pedig a főiskolák rangsorában a harmadik helyre, a líceumok közé sorolta.

Kudarcai ellenére Eszterházy folytatta és befejezte az építkezést, és a líceum három karral megkezdte működését. A patinás barokk épület legpompázatosabb első emeleti termében helyeztetten el Eszterházy a tervezett katolikus egyetemnek szánt 16 ezer kötetből álló könyvtárat, melyet 1793. december 28-án nyitottak meg a nagyközönség előtt. Ez volt az ország második nyilvános könyvtára. (Az első Klimó György létesítette Pécsen 1774-ben!) Ez ma is az ország legszebb barokk könyvtára, mely a földszintjén 16, a galériában 19 hatalmas polcrendszeren őrizi az Eszterházy-féle gyűjteménnyel több mint 20 ezer kötetre növekedett állományt. (A Főegyházmegyei Könyvtár teljes állománya 130 ezer kötet.)

Az emlékkönyv ennek a nagyhírű kulturális intézménynek, a muzeális értékű könyvtárnak a történetéről szóló tanulmánnyal kezdődik. (Antalóczi Lajos: *A kétszáz éves Egri Főegyházmegyei Könyvtár története.*) Részletesen tárgyalja a Könyv-

tár alapításának előzményeit, elképzeltetően megrajzolja a könyvtárterem és a kápolna művészi szépségeit, döbbenetesen szép freskóit, a monumentális, 7 méter magasságban körben futó könyv-állványszerkezetet. Ismerteti a könyvtár állományát és történetét, Eszterházy módszeres gyűjtőmunkáját. Több szempontból vizsgálja a könyvek jellegét. Szól Eszterházy halálát követően a könyvtár vigasztalan helyzetéről, majd a második alapítóként emlegetett Bartakovics Béla (†1863) érseksége alatt bekövetkezett állománygyarapodásról, valamint az ez idő tájtól rendszeresen működő könyvtárosok tevékenységéről, akik közül Michalek Mano 1893-ban 200 példányban közzétette a könyvtár katalógusát. (A kéziratkatalógus csak 1986-ban látott napvilágot!) Elszomorító a könyvtár története a líceum államosításától 1983-ig, és csodálatra méltó az a munka, melyet főleg Iványi Sándor főkönyvtáros vezetésével ezekben az évtizedekben is végzett a könyvtár egy-két munkatársa. Az utolsó tíz évben sikerült modern technikai eszközöket szerezni a könyvtár számára. Elvégezték a barokk könyvtárterem könyveinek, a faszerkezetű könyvállványnak a vegyszeres kezelését, a szükséges könyvkötési és restaurálási munkákat. A politikai változás pedig lehetővé tette a további személyi és dologi fejlesztést. Antalóczi tanulmányának utolsóelőtti fejezetében a Könyvtár értékeiből mutat be néhányat, mint pl. Mikes Törökországi leveleinek kéziratát, a 15. századvégi hórás könyvet (*Horae Beatae Virginis Mariae*), a *Miskolci László-féle Missalét* 1394-ből, a *Dante-kódexet* 1415-ből stb. A könyvtárosok névsora zárja Antalóczi írását.

Antalóczi kitűnő tájékoztató tanulmányán kívül a kötet még több értékes dolgozatot tartalmaz. Valamennyi kötődik a könyvtárhoz.

Eszterházy Károly életútját ismerteti váci püs-

pöksége záróévig (1761) Kádár László „Eszterházy Károly racionalizmusa” című írása. A magyarországi főpapok könyvgyűjtésében a római Collegium Germanicum Hungaricumban töltött tanulmányi évek ösztönző hatását vizsgálja Bitskey István dolgozata.

Kovács Béla „Plébániai könyvtárak Heves megyében 1767–1769” című tanulmánya 47 község plébániájának könyvjegyzékét dolgozza fel a canonica visitatiók jegyzőkönyvei alapján. Az egyházlátogatási jegyzőkönyvek pontjait Eszterházy állította össze, aki a templomok állapotán, az egyházi jövedelmeken, a papok, tanítók képzettségén, a hitélet gyakorlásán kívül kíváncsi volt a plébániákon található könyvekre is. A tanulmány 47 parókiáról 959 műről (1083 kötetben) ad hírt. Legtöbb közöttük a beszédgyűjtemény (259). A hitélet, hittan témájú könyvek száma 109; hitvitázó, hitvédelmi tárgyú 61, pastorális 63 mű. A könyvek nagy többsége latin nyelvű; magyar kötet 139. A plébániánkénti, majd az ábécérendbe szedett összesített katalógust követően Kovács Béla vizsgálja a könyvek tematikus megoszlását, utána jegyzékbe szedi a szerzőket, rövid tájékoztatást adva róluk. Igen érdekes és tanulságos dolgozat!

Ugyanez áll Kilián István munkájára, melyben „Az egri jezsuita iskola színjátásának adatait” közli az 1692–1772 közti évekből. *A magyarországi jezsuita színjátékok forrásai III. 1561–1773.* című forráskiadványban (Bp. 1988) a 127–162 lapokon Staud Géza az egri jezsuita iskolai színjátásáról 182 tételben adott számot. A Historia Domus alaposabb átvizsgálása után Kilián 259 tételben teszi ugyanezt. Talán nem is az adatok meglepően nagy számszerű növelésében van a dolgozat értéke, hanem az egyes produkciókról tájékoztató szövegkörnyezet teljesebb reprodukálásában. Kilián számos olyan információt közöl, melyet Staud csak elvéve vett figyelembe. Így sokszor olvashatunk az előadás körülményeiről, a közönség összetételéről, a játék hatásáról, a színpad technikai berendezettségéről. Kilián a Historia Domus segítségével minden esetben megadja a különböző osztályok tanárainak a nevét. Sokkal többet kiolvas a szövegkörnyezetből, mint azt Staud tette. Így felez fel számos új előadást. Igaz, hogy Staudnál szélesebben értelmezi a színjáték fogalmát. Nemcsak 46 esetben vesz fel a lajstromba declamatiót (megadott témáról többé-kevésbé színjátékszerűen előadott beszédgyakorlatot), hanem két ízben

disputatiót is (88–89. sz.). Ezeknek a dráma műfajba sorozása nem egyszer kétséges. Más az olyan deklamációk esete, melyeknek megadott témájából a színszerű előadás kétségtelen (pl. a 26–30, 72–74, 219–220. sz.). Spectaculum jellegüknél fogva felvett a tanulmány írója három processiót is (6, 11a, 12. sz.). De mért hagyta el a 10. tételből valót: „Processio die Parasceves, quam Congregatio Studiosorum sub titulo Beatae Mariae Virginis Elisabetham visitantis exhibuit”? Vajon drámának tekinthetjük 1729-ből azt az újévi köszöntést, melyet „versi metamorphosi accinuerunt” a püspöki palota aulájában? Viszont lajstromba vehető lett volna az 1722-i majális alkalmával megismételt *Dramation*-előadás, főleg, hogy az 1724-es *Majales feriae* szerepel a jegyzékben. Kimaradt a lajstromból az elemisták 1757. évi játéka, melyről a Historia Domus így tájékoztat: „Tulit et plausum Elementaris classis, dum Bellum contra pigrítiam ... feliciter devictam eleganter exhibuit” (L. a 156. sz. alatt!). Nem tudható viszont, honnan vette Kilián az 1768-as farsangi *Actio hungarica* előadásának adatait.

Helyeselnünk kell, hogy az egri jezsuita iskolai színjátás adatai között szerepelnek azok az előadások is, melyeket Staud más forrásokból gyűjtött össze, mint a Historia Domus. Így teljes az egri előadások jegyzéke. Bárcsak az egyéb jezsuita rendházak Historia Domusaiból hasonló ellenőrzéseket, kiegészítéseket vehetnének kézbe, mint amilyent Kilián nyújtott jelen tanulmányában!

Lőkös István *A kaj-horvát nyelvű írásbeliség Ivan Pergošićtól Andrija Jambrešićig* című dolgozata annak köszönheti időszerűségét, hogy a Zágrábban 1742-ben kiadott Sušnik–Jambrešić-féle négy nyelvű *Lexicon Latinum* egy példánya a Főegyházmezei Könyvtár birtokában található. A 16. századtól a 18. század végéig a reneszánsz és barokk műveltség és irodalom az északhorvát területeken a kaj-horvát nyelviség jegyében fogant és virágzott. Az irodalmi és nyelvi törekvések nyelvtudományi összegezése a szótár. A kaj-horvát dialektust irodalmi nyelvként elfogadó folyamatot tekinti át Lőkös István tanulmánya, mely a horvát–magyar művelődési, irodalmi kapcsolatokban is új aspektusokat tár fel.

Az emlékkönyv I. (*Tanulmányok*) részében olvashatunk még az 1755-ben létrejött egri püspöki nyomda történetéről, kiadványairól Iványi Sándor tollából, és a 18. században Egerben folyó teológiai oktatásról Bosák Nándortól.

A kötet második, kisebb részét a Könyvtár 19. és 20. századi történetének „személyesebb jellegű” írásai képezik: könyvtárosportrék és bibliográfiák. A könyvtárosportrék Albert Ferencről (1811–1883), Michalek Manórról (1838–1915), Leskó Józsefről (1871–1971) és Iványi Sándorról (1917–1983) Szecső Károly tollából származnak. A Czaplak Gyula írói munkásságáról szóló bibliográfiát még 1956–1959 között állította össze Iványi Sándor.

VARGA IMRE

Gergye László: Kazinczy Ferenc kéziratos hagyatéka. Budapest 1993. MTAK, 162 p.

Szükséges, hasznos és fontos kötetet tett közze Gergye László, a Kazinczy-kutatók legifjabb nemzedékének kitűnő reprezentánsa. Már eddigi, (ItK-, It- stb.) közleményeivel igazolta, hogy nemcsak elemzési-esztétikai kérdések iránt rendkívül fogékony, hanem ifjú kutatókra ritkán jellemzően filológiai kérdésekben is járatos, nem restell fásztót hónapokat kéziratárakban, levéltárakban eltölteni ahhoz, hogy esztétikai jellegű elemzése (például a verskéziratoknak a lehetséges összes változata számbavételével) hitelesebbek, meggyőzőbbek legyenek. A Kazinczy-hagyaték rendkívüli sorsa nehéz feladat elé állítja mindazokat, akik nem elégszenek meg az Abafi-féle kiadás esetlegességeivel és az azóta ránk-hagyományozódott, többnyire kétséges hitelű olvasatokkal, s szeretnék tudni, hogy a Kazinczy-levelezésben általában jelzett kéziratok, változatok közül végül is: mi van meg, mi hozzáférhető, mi található a Kazinczy-hagyatékban, mi másutt. Hiszen a Kazinczy-hagyaték szétszóródott. Igen terjedelmes corpus lelhető az Országos Széchényi Könyvtár Kéziratárában, hivatalos és családi iratok az Országos Levéltárban, Sátoraljaújhelyt is fel kellene keresnie annak, aki teljes Kazinczy-életrajz megírására vállalkozna, nem is szólva az egyéb hagyatékokról (Szemere Tár stb.). Mindazonáltal a Magyar Tudós Társaság, illetőleg a Magyar Tudományos Akadémia tette a legtöbbet azért, hogy a Kazinczy-kéziratokat lehetőleg úgy vegye át, ahogy eredetileg a „széphalmi szent” hagyatékból megmaradtak, illetőleg, ahogy Kazinczy Gábor megőrizte azokat. Gergye László már az ItK -beli egyik dolgozatában elbeszélte a Kazinczy-hagyaték jelentős többsége

MTAK-ba kerülésének történetét, ehhez képest a jelen katalógusban publikált előszó nem mond újat. Mégis helyes volt a közlés, hiszen a katalógus tételei mintegy folytatják Gergye kutatásait; a Kazinczy-életmű ismerői számára is számos meglepetést és tanulságot tartogat a bevezető és a katalógus tételeinek egymás utáni olvasása, s nem utolsósorban Kazinczy Ferenc a katalógusból kiolvasható intézménytörténeti jellegű munkálkodásának és az akadémiai törekvéseknek a szembeállítását. Hiszen az MTAK lényegében Kazinczy Ferenc kezdeményeit folytatta: Kazinczy gyűjtőként (is) fordulatot jelentett a magyar művelődéstörténet (és nemcsak a magyar képzőművészeti gondolkodás) történetében, másolatai, becses kéziratok vagy csupán érdekességek megszerzésére irányuló erőfeszítése egyben a magyar kultúra jobb megértését célozták, ilyen jellegű igyekezete számára a történeti-művelődéstörténeti háttéranyag biztosítását szolgálták; majd mint archivárius a levéltári anyag elrendezésében és osztályozásában is érdemeket szerzett. S amikor a MTAK arra törekedett, hogy a Kazinczy-hagyatékot a maga teljességében átvegye, elismerte Kazinczy ilyen irányú munkásságának jelentőségét. Már csak azért is fontos tudnunk: Kazinczy mit mikor másolt, mivel olvasmányain, esztétikai és történeti nézeteinek datálásán túl általában a műveltségi anyag megszerzésének feltételrendszerébe kapunk bepillantást. Kazinczy számára nem adatott meg, hogy mindent megszerezhesen, megvásárolhasson, amit szükségesnek tartott. Ezért másolatokkal pótolta azt, amittől anyagi lehetőségei megfosztották. Különlegesen izgalmas tehát a katalógusnak az a sok tétele, amely Kazinczy érdeklődésének dokumentumait adja.

Itt kell megjegyezmem, hogy amit Gergye filológusi képességeiről, sőt elhivatottságáról följebb írtam, minden tekintetben igazolja a katalógus. Igaz, az akadémiai kéziratok anyag legjobb ismerője, Csanak Dóra lektorálása bizonyosan sokban segítette az ifjú kutatót, érdemeit azonban ez nem csökkenti. A lehető legegyszerűbb és leginkább célszerűnek bizonyuló módszert választotta: a kéziratokat a numerikus, szám-sor szerint haladva tételenként leírta, korábbi jelzetüket is megjelölve, feltüntetve: autográfú vagy idegen kéz írásáról van-e szó, valamint egységenként haladva a tétel nyelvéről is számot ad; s ahol kétségtelen: datál. Helyeslem azt az eljárást, hogy nem bocsátko-

zik mindig vitatható datálási kérdésekbe, részben elvégezte, részben bizonyára elvégzi majd azt a kutatás. Az viszont már megfontolást érdemel: miért nem tüntette föl Gergye László azt, hogy mi az, amit már kiadtak, s mi az, ami még kiadatlan. Ugyanis részben Busa Margit bibliográfiája, részben Szilágyi Ferenc szövegkiadásai (és egyéb anyagok) nyomán ez nem lett volna megoldhatatlan feladat. Igaz, elég sok utánajárást, egyeztetést igényelt volna. S főleg a terjedelmes kéziratok, másolatok esetében, ahol nem a teljes corpus jelent meg nyomtatásban, hanem csak egy-egy részlet, töredék stb., ez technikailag is nehézkesen lett volna csak kivihető.

Nagyon jónak tartom, hogy Gergye nemcsak a Kazinczy-hagyatékot dolgozta föl, hanem más írói hagyatékokban is megkereste a Kazinczyval kapcsolatos kéziratot anyagot (Desseffy József és Toldy Ferenc itt őrzött hagyatéka érdemel mindenképpen említést), és ezzel kiteljesítette tudásunkat a MTAK Kézirattárában lelhető anyagról. Hogy a korábbi jelzetek és a jelenlegi jelzetek egybevetése, azaz a régi és a mai jelzet összevetése megtörtént, szintén csak helyeselhető, hiszen Váczy János még a régebbi szakjelzetre hivatkozott, így az ő hivatkozásainak visszakeresése csak Gergye katalógusának megjelenése után lett nagyon könnyű.

Összefoglalva mondandómat: nélkülözhetetlen segédkönyvvel gyarapodtunk, és csak bízhatunk abban, hogy valaki majd az OSZK Kézirattárra Kazinczy-kéziratait hasonlóképpen elénk tárja. Azután a Kazinczy-kutatás előtt jónéhány akadály fog lehullni.

FRIED ISTVÁN

Sebestyén Kálmán: A kolozs-kalotai (kalotaszegi) református egyházmegye népoktatásának adattára. A XV. századtól 1900-ig. Budapest, 1993. 218 p.

A Magyar Protestáns Egyháztörténeti Adattár XVII. köteteként a Ráday Gyűjtemény kiadásában a közelmúltban jelent meg Sebestyén Kálmán hatalmas forrásanyagot felsorakoztató munkája. A szerző a kolozs-kalotai egyházmegye területén található ötven község református elemi népiskoláira vonatkozó adatokat közöl községenkénti bontásban, tematikus rend szerint csoportosítva azokat.

Először röviden ismerteti az adott község elemi iskolájának történetét keletkezésétől a 19. század végéig. Időrendi sorrendben közli az ott működő iskolamesterek nevét és a rájuk vonatkozó összes fellelhető adatot. Megtudhatjuk, hogy az iskolamester hol végezte tanulmányait, mikor választották meg a község tanítójának, meddig működött ott, sőt sok esetben szakmai tevékenységét minősítő megjegyzéseket is olvashatunk, melyeket a felettes egyházi szervek ellenőrző látogatásainak esetenként fennmaradt jegyzőkönyvei alapján közöl a szerző.

A kötetben értékes adatokat találunk az iskolamesterek jövedelmére vonatkozólag. Megtudhatjuk, hogy az egyházközség által megállapított „díjlevél” alapján fizették a tanítót. Ez többnyire nem pénzbeli járandóságot jelentett, hanem természetbeni juttatásokat. A tanító alkalmazásakor kapott a községtől egy egy helyiségből álló házat, amely nemcsak lakásul, hanem iskolaépületként is szolgált, járt neki kisebb szántóföld, kaszáló, emelt a faluban élő gyermekes családoktól fát, szénát, búzát, bort, húst, tojást kapott. A megállapított fizetség a legtöbb esetben oly csekély volt, hogy a tanító nyomorogni kényszerült, vagy fizetése kiegészítése céljából kántori, harangozó feladatokat is ellátott.

A szerző pontos adatokat közöl az iskolák épületére vonatkozóan is. A legtöbb kolozs-kalotaszegi egyházközséghez tartozó református népiskola szalma vagy nádfődeles szerény egyszobás épület volt, amely a község által adományozott „mesteri funduson” állt. A tanító többnyire a lakószobájában tanított, de a 18. században egyes falvakban már külön tanterem, ún. „classis” is tartozott a házhoz. A gyermekek a fal mellett cövekekre erősített deszkákon ültek, középen állt a tanító asztala. A tanulók létszámára vonatkozó adatok hiányosak, pontatlanok. A gyermekek rendszertelenül jártak iskolába. A „visitatók” alkalmával készült kimutatások arról tanúskodnak, hogy az iskoláskorú gyermekek negyven százaléka nem részesült rendszeres elemi oktatásban még az 1800-as évek közepén sem.

Az oktatás tartalmát és módszereit illetően is kevés hitelesnek tekinthető adat maradt fenn. A legtöbb református népiskolában elemi fokú vallási ismereteket, olvasást, írást, számolást tanítottak. A 19. század elejétől kezdve helyenként, ahol

képzettebb tanító működött, belépett a tantárgyak sorába a hazai történelem és földrajz, a természetrajz, a mezői gazdálkodás is. A szerző közli az egyes iskolákban használt tankönyvek jegyzékét, az ünnepélyes és nyilvános vizsgák időpontját és anyagát. Sebestyén Kálmán műve nemcsak a magyar népoktatástörténet, hanem a művelődés-, egyház- és gazdaságtörténet kutatói számára is rendkívül értékes forrásanyaggal szolgál.

FEHÉR KATALIN

Überlieferung und Kritik. Zwanzig Jahre Barockforschung in der Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel. Hrsg. von der Herzog August Bibliothek. (Wolfenbütteler Arbeiten zur Barockforschung, Band 21). Wiesbaden 1993, Otto Harrassowitz. 263 p., 145 ill.

A wolfenbütteli Herzog August Bibliothek az 1970-es évek eleje óta különleges helyet foglal el az európai művelődéstörténet, ezen belül a nemzetközi barokk-kutatás egyetemi szervezeten kívüli műhelyei között. Ezt a státuszt elsősorban a könyvtár és a körülötte létrehozott kutatási hálózat egysége és egyedisége biztosítja. Az európai viszonylatban páratlan összetételű könyvállomány a könyvtár 1973-ban megkezdett átszervezése óta átfogó bibliográfiai vállalkozások kiindulópontja, az 1975-ben indult ösztöndíjas és kutatási programok középpontjában a könyvtári forrásanyaghoz szorosan kapcsolódó témák állnak, s a források mellett a korszerű szakirodalom is megtalálható. A kutatási programokat a könyvtár 400 éves jubileuma (1972) óta rendszeres kiállítások és különféle tudományos, kulturális rendezvények egészítik ki. Az ugyanebben az évben a barokk irodalom kutatására alapított nemzetközi munkaközösség továbbbi, a könyvállomány más rétegeinek feltárását célul kitűző munkaközösségek és társaságok mintájává vált, s az eredmények közzétételét a különböző kiadványsorozatok és katalógusok folyamatosan biztosítják. Aki dolgozott itt, tapasztalhatta, hogy az európai nemzeti könyvtárak többségének egyre romló kutatási lehetőségeivel szemben Wolfenbüttel valóságos oázis: a kölcsönös bizalomra és minőségi szempontokra épülő munkastílus önmagában is ösztönző erejű, s a könyvtárosok tudják, hogy az intézmény tudományos rangját végsősoron az itt dolgozók kutatási eredményei határozzák meg.

A barokk munkaközösség megalakulásától kezdve súlyt helyezett arra, hogy időről időre tájékoztatást adjon a könyvtárhoz kapcsolódó 17. századi kutatások eredményeiről és feladatairól. Ezeknek a tájékoztatásoknak a sorába illeszkedik ez a kiadvány, melynek célja az elmúlt húsz évben végzett gyűjtő, feltáró és kutató munka reprezentatív bemutatása. A visszatekintést és számvetést a dokumentációs igény mellett az is indokolja, hogy Paul Raabe professzor helyét az intézmény élén 1993-tól új főigazgató, a kínai irodalom és kultúra elismert kutatójának számító Helwig Schmidt-Glinzer professzor vette át. A kiadvány egyrészt az egy-egy kutatási területbe újonnan bekapcsolódóknak ad jól áttekinthető, első eligazítást, másrészt a szélesebb közönséget és a támogatókat ismerteti meg az elvégzett és folyamatban lévő munkálatokkal.

A bevezető részben a könyvtári és a kutatási szféra vezetőinek (Georg Ruppelt, Sabine Solf) előszavai után a 17. századi kutatásokat irányító Martin Bircher tanulmánya olvasható. *Gyűjtés, Katalógizálás és Kutatás* címek alatt ezt követik három nagy fejezetben az egyes témákért felelős szakreferensek hosszabb tanulmányai, munkajelentései a folyamatban lévő, valamint rövidebb beszámoló a már lezárt kutatásokról. Magától értetődik, hogy a három fejezet között a határok nem mindig húzhatók meg élesen, s hogy mindhárom részben vannak a másik két cím alá is besorolható szövegek. A lezárt munkák részletes ismertetésére most nincs szükség, mivel a megjelent kiadványokról, amelyek azóta a magyar szakfolyóiratok többkevesebb rendszerességgel beszámoltak, az adott témák fontos kézikönyveivé váltak.

Martin Bircher széles körben áttekinti a gyűjtés, a forrásfeltárás és a kutatás területeit, amelyeket aztán a kötet további tanulmányai részletesen bemutatnak. Emellett több olyan témára és forráscsoportra is felhívja a figyelmet, amelyekkel külön írás nem foglalkozik. Így például számba veszi a könyvtáralapító Ágost herceg, családja és környezete életére és tevékenységére vonatkozó vizsgálatokat, szól a könyvkölcsönzési jegyzékek, az illusztrált röplapok és az alkalmi nyomtatványok feldolgozásáról, valamint az orvosi és természettudományi művek tematikus katalógusáról. A wolfenbütteli könyvállomány szövegkiadásban betöltött szerepét jelzi, hogy számos esetben itt őrzött péld-

dány szolgált a faksimile és reprint kiadások alapjául.

Az első és második fejezet tanulmányainak többsége a 17. századi könyvállomány részleteit és forráscsoportjait ismerteti a feltáró munkák és a nyomtatott katalógusok alapján. Werner Arnold hangsúlyozza, hogy a korszak könyvtártörténete elsősorban a mintegy 150.000 kötetes 17. századi állomány történetéből kiindulva lesz rekonstruálható. S bár történetek ezirányú kísérletek, Ágost herceg könyvtárának részletes tartalom-, szerkezet- és koncepcióelemzése, valamint a hercegi udvarnak és könyvtárnak mint kulturális központnak a vizsgálata továbbra is hiányzik. Petra Feuerstein ismerteti az 1450–1912 közötti nemzeti irodalmi termelés teljes körű feltárását célul kitűző hosszú távú program azon részét, melynek keretében a Herzog August Bibliothek feladata az 1601–1700 között német nyelven, valamint a zárt német nyelvterületen bármilyen nyelven megjelent nyomtatványok összegyűjtése. Az 1990-ben indult program keretében eddig kb. 3700, az állományból korábban hiányzó eredeti művet, valamint több ezer reprodukciót szereztek be, köztük több bibliográfiai újdonságot. A nyilvántartás a beszerzéstől kezdve a feldolgozás befejezéséig elektronikus úton történik, melynek következtében ma már az első könyv- és nyomdatörténeti tanulságok is megfogalmazhatók. A bibliográfiai feltárás sajátosságai közül említést érdemel például a címlapok eredetivel megegyező reprodukálása, a nyomtatványok létrejöttében szerepet játszó személyek teljes körű feltárása, a fingerprint alkalmazása és a műfaji besorolás.

Részletes tájékoztatást kapunk a könyvtár eddig viszonylag kevésbé kiaknázott 17. századi kéziratanyagáról, a kéziratok fő témaköreiről és forrástípusairól (Wolf-Dieter Otte), valamint az album amicorum-okról (Wolfgang Milde) és a jogi szövegek különgyűjteményéről, katalógusáról (Erdmann Weyrauch). Thomas Bürger a földrajzi nyelvi bontásban készült, a címlapfotó és a rövidített címléírás kombinációján alapuló német, magyar és lengyel állományrészek katalógusait ismerteti, amelyek máris nélkülözhetetlen segédeszközei az érintett országok történeti kutatásainak. A Hungarica-kötetek elkészítésének azért is örülhetünk, mert az elektronikus adatfeldolgozásra való áttérés miatt az ilyen jellegű katalógusok kiadása valószínűleg nem folytatódik. A folyamatban lé-

vő katalogizálási munkák közül említést érdemel, hogy a kép-kötetek után 1994-ben megkezdődik a 30.000 lapos portrégyűjtemény szövegeköteteinek kiadása, s hogy tervbe vették a könyvekben, folyóiratokban található portrék rendszeres feltárását és kiadását (Peter Mortzfeld). A halotti prédikációk (pontosabb kifejezéssel halotti nyomtatványok) feltárása egy 102 kategóriából álló leírási séma szerint 1987-től folyik. A vállalkozás jelentőségét mutatja, hogy a 14.000 saját és 24.000 letétként kezelt nyomtatvány a legnagyobb ilyen állomány Németországban. Külön tanulmány foglalkozik az elektronikus adatfeldolgozás fő alkalmazási területeivel és problémáival a történeti anyagban (Peter Pfeiffer). Ezek a területek az 1850 előtti betűrendes cédulakatalógus konvertálása, az 1601–1700 közötti német nyomtatványok és a halotti prédikációk katalogizálása, valamint a VD 16 pótköteteinek elkészítése. Az „allegro” programrendszer itt használt változatainak fő előnye a nagyfokú alkalmazkodási képesség az adott feladathoz, s a wolfenbütteli rendszer csatlakozása az alsó-szászországi könyvtári számítógépes hálózathoz is megoldottnak tekinthető.

A harmadik nagy részben kaptak helyet a wolfenbütteli forrásokat középpontba állító, de egyben azok könyvtári közegén túlmutató, az egykori kontextusra is kitekintő kutatási beszámolók és bibliográfiai tájékoztatók. Martin Bircher a Wolfenbütteler Arbeitskreis für Barockforschung történetét és tevékenységét ismerteti. A munkaközösség meghatározó szerepet játszott az információcsere, a három évenként tartott barokk kongresszusok és a kiadványok megvalósításában, nemzetközi irányító testülete pedig alapvető ösztönzéseket adott különféle kutatási programokhoz. A túlnyomórészt a helyszínen megtalálható, mintegy 600 bel- és külföldi periodika alapján készített, fokozatosan interdiszciplinárisá vált barokk bibliográfia önmagában is tükrözi a kutatások fellendülését az elmúlt két évtizedben (Barbara Strutz). A wolfenbütteli állományon és a 17. századon egyaránt túlnyúló kutatások közül Thomas Bürger a német szerzők nyomtatott leveleinek, levélgyűjteményeinek repertóriumait, Gabriele Henkel, Andreas Herz és Dieter Merzbacher pedig a Fruchtbringende Gesellschaft működésére vonatkozó források feltárását és kritikai kiadásának tervét ismerteti. A dokumentáción túl is hasznos információkat nyújt a könyvtárhoz és a 17. század-

hoz kapcsolódó tudományos rendezvények (Friedrich Niewöhner), ösztöndíjak (Jill Bepler) és kiadványok (Oswald Schönberg) jegyzéke. Ez utóbbi a szokásos bibliográfiai adatokon kívül a művek tartalmajegyzékét és a róluk megjelent recenziókat is jelzi.

Végül ki kell emelnünk a wolfenbütteli állomány kiemelkedő darabjaiból válogatott reprezentatív illusztrációs anyagot és a kötet igényes tipográfiai megvalósítását. Nem kétséges, hogy a kiadvány a barokk kutatások tudománytörténetének megkerülhetetlen forrása, amely a könyvtárak közti szakmai együttműködést is jelentősen elősegítheti.

TÜSKÉS GÁBOR

Cubrzyńska- Leonarczyk Maria: Oficyna supraska 1695–1803. Dzieje i publikacje unickiej drukarni ojców bazyliańców. Warszawa, 1993, Biblioteka Narodowa. 227 p. 23 cm. ill.

A Korona és Litvánia művelődéstörténetének egy fehér foltja eltűnt; közel húsz évi munka eredményeként megjelent a supraśli bazilita monostor nyomdájának története. (A helység neve a „Codex Supraslensis” révén régóta ismert.) A szerző – a Varsói Egyetemi Könyvtár Régi Könyvek Osztályának vezetője – munkájában semmilyen előzményre nem támaszkodhatott. Jellemző, hogy a régi Lengyelország és Litvánia nyomdái ismertető összefoglaló mű (*Drukarze dawnej Polski od XV do XVIII. wieku.* Wrocław-Kraków, 1959) ötödik kötetében a supraśli nyomda rubrikája üres, csupán megemlíti, hogy létezett 1695–1804 között.

Meg kell említenem, hogy mivel Supraśl népi és nyelvi szempontból vegyes területen helyezkedett el, vallási és művelődési mozgalmak ütközőterületén a nyomda cirill betűs, egyházi szláv könyveket is kibocsátott, s ezeknek jegyzékét Ju. A. Labincev 1978-ban közzétette. (*Kirillovszkie izdanija Szupraszlszkoj tipografii.* Moszkva, 1978. 53. p.) 91 művet példányról írt le, 12 meglétét szakirodalmi adatok alapján feltételezte.

Cubrzyńska könyve kilenc fejezetből áll. Az első a nyomda megalakulásáról szól (1695–1707), a II–VIII. fejezetet az officinát felügyelő metropoliták, apátok és prefektusok működésének megfelelően tagolta, a kilencedik fejezet a megjelent művek tematikáját és nyelvi megoszlását tárgyalja.

Az 1596. évi breszti unió a keleti szláv ortodox egyház egy részét Rómával egyesítette. Az unitusok jó ideig ortodox szertartási könyveket használtak, hamarosan lépések történtek katolikus redakciójú művekkel való ellátásukra. Ezt a feladatot egy ideig Róma vállalta magára, 1683-ban határozat született, hogy a supraśli bazilita monostor saját költségén nyomdát állít fel. (A közbeeső periódusban Wilnában is nyomtattak unitus szerkönyveket.)

A supraśli nyomda első terméke a sok vitát kiváltott *Liturgikon*, melynek impresszuma „Wilna, 1692.”, kolofónján pedig „Suprasl, 1695” szerepel. Labincev és Cubrzyńska egyetértenek abban, hogy a könyv nyomtatását a baziliták Wilnában kezdték meg és Supraślban fejezték be. (Ebből a liturgiakönyvből egy-egy példányt őriz a nyíregyházi Görögkatolikus Hittudományi Főiskola Könyvtára és az Egri Főegyházmezei Könyvtár.) A 18. század első felében a supraśli nyomda látta el szerkönyvekkel Litvánia, Belorusszia, Podlasie, Polesie, Volhinia, Ukrajna unitusait; idővel ezt a tevékenységet átveszik Pocsajev és Lvov nyomdái.

A 18. század közepétől fokozatosan áttérnek a *nem liturgikus* vallásos művek, majd a felvilágosodás korában a világi irodalom (tankönyvek, szépirodalom) nyomtatására. Egyház és művelődéstörténeti szempontból kiemelkedően fontos, hogy a *raszkolnyikok* részére is jelentettek meg könyveket. (Ez természetesen, mert az ortodox egyház egyformán harcolt az unitusok és a raszkolnyikok ellen, akik ezért támaszkodhattak egymásra.) Cubrzyńska műve pótol egy historia domust; ezen túl megismerteti az olvasót korszakonként a monostor anyagi helyzetével, a vizitációk eredményével, a supraśli nyomtatványok elterjedésével, árukkal, mennyit adtak el belőlük és mennyi maradt raktáron. Megtudjuk, hol volt maga a nyomda, a raktár, valamint a monostor saját papírmalma. Részletes elemzést nyerünk a reklámcélokra közzétett kiadói katalógusról is, valamint a más nyomdákkal fenntartott kapcsolatokról.

Megjegyzendő, hogy a monostornak volt saját könyvtára, de – akárcsak Magyarországon – még a baziliták mindegyikének sem állt rendelkezésére.

A IX. fejezet – a nyomda kiadványainak tematikus és nyelvi megoszlásáról – annyira gazdag művelődés- és vallástörténeti adatokban, hogy csupán tallózni lehet belőle.

Itt jelent meg az első egyházi szláv-lengyel szótár (1722), valamint a Mária kultuszi szolgáló miraculum-gyűjtemények tekintélyes része; a templomi énekeskönyvek („kantyczki”), melyekből egyetlen példány maradt fenn; 1697-ben az első cirill betűs kottáskönyv. Megjelentették Fielding, Voltaire, Sheridan műveit, és Swift *Gulliverjét*, a korabeli lengyel szépirodalom alkotásait. Cubrzyńskának sikerült a Varsói Nemzeti Könyvtár régi könyvgyűjteményének tanulmányozása során felkutatni az egylevelesek, a hamis imp-

resszumú, illetve az impresszum nélküli suprašli nyomtatványokat. A nyelvi megoszlás adatai: lengyel: 304, latin: 46, szláv (cirillika): 105, litván: 1. Az ismertetett könyv nagy erudícióval végzett, teljesen eredeti kutatáson és óriási levéltári forrásanyag áttekintésén alapszik; méltó Alodia Kawecka-Gryczowa egykori tanítványához; a lengyel könyv- és nyomdatörténet legkiválóbb hagyományait folytatja.

OJTOZI ESZTER

A kiadásért felel az Argumentum Kiadó igazgatója

Szedte az Argumentum Kft.

Megjelent 10 A/5 ív terjedelemben

HU ISSN 0025-0171

Nyomta az Argumentum Kiadó nyomdaüzeme

Felelős vezető: Marinescu Miklós

Számítógépes szerkesztés: Köves Gabriella

TARTALOM

<i>Sebestyén Mihály</i> : A marosvásárhelyi egykori Református Kollégium diákkönyvtárosainak számadásai 1765–1800	357
<i>Márkus Rozália</i> : Német nyelvű hírlapjaink és a francia forradalom	376
<i>Jónás Károly</i> : A képviselőház könyvtári bizottságának működése	389

KÖZLEMÉNYEK

<i>Ojtozi Eszter</i> : Possessori bejegyzések a debreceni Egyetemi Könyvtár 17. századi külföldi könyveiben	404
<i>Magyar László András</i> : Csanaki Máté tréfás enkómiuma	407
<i>Knapp Éva</i> : Egy tévesen feltételezett 18. századi nyomda	412
<i>Szelestei N. László</i> : Ismeretlen magyarországi nyomtatványok adatai Katona István adatyűjtésében	417
<i>Kóczy György</i> : Egy II. József ellen írt könyv betiltásának története (1784)	423
<i>Marczell Péter</i> : Bizáki Puky Miklós kiadványai a genfi Egyetemi Könyvtárban	426
<i>Berényi Zsuzsanna Ágnes</i> : Az Orsovai Hírlap (1904–1906)	429

FIGYELŐ

<i>Monostory Klára</i> : Keresztury Dezső 90 éve. Kiállítás az OSZK-ban	433
<i>Kontra Miklós</i> : A Magyar Nyelv Értelmező Szótárának két kiadása volt	433
<i>Beöthyné Kozocsa Ildikó</i> : A budapesti Dante-kódex restaurálása	434

BIBLIOGRÁFIA

<i>Murányi Lajos</i> : Az MTA Könyvtárának 1993. évi külföldi beszerzéseiből	441
<i>Klinda Mária</i> : A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár 1993. évi külföldi beszerzéseiből	447
<i>Pavercsik Ilona</i> : A magyar könyvtörténeti szakirodalom 1993-ban	449

SZEMLE

Kétszáz éves az Egri Főegyházmegyei Könyvtár 1793–1993. Emlékkönyv. Eger, 1993. (Varga Imre)	460
Gergey László: Kazinczy Ferenc kéziratok hagyatéka. Bp. 1993. (Fried István)	462
Sebestyén Kálmán: A Kolozs-Kalotai (Kalotaszegi) Református Egyházmegye népoktatásának adattára. A XV. sz.-tól 1900-ig. Bp. 1993. (Fehér Katalin)	463
Überlieferung und Kritik. Zwanzig Jahre Barockforschung in der Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel. Wiesbaden, 1993. (Tüskés Gábor)	464
Cubrzyńska-Leonarczik Maria: Oficyna supraska 1695–1803. Warszawa, 1993. Biblioteka Narodowa. (Ojtozi Eszter)	466

SOMMAIRE

<i>Sebestyén, Mihály</i> : Les comptes-rendus des étudiants bibliothécaires de l'ancien Collège Réformé de Marosvásárhely, 1765–1800	357
<i>Márkus, Rozália</i> : Nos journaux de langue allemande et la Révolution Française	376
<i>Jónás, Károly</i> : Le fonctionnement du comité de Bibliothèque du Parlement	389

CONTRIBUTIONS HISTORIQUES

<i>Ojtozi, Eszter</i> : Des notes de possesseurs dans les livres étrangers du XVII ^e siècle de la Bibliothèque de l'Université de Debrecen	404
<i>Magyar, László András</i> : Sur un ouvrage de Máté Csanaki	407
<i>Knapp, Éva</i> : Une imprimerie du XVIII ^e siècle erronément supposée	412
<i>Szelestei N., László</i> : Les données se rapportant à des imprimés inconnus de Hongrie dans le recueil de données d'István Katona	417
<i>Kókay, György</i> : Un livre interdit contre le décret de Joseph II sur la langue hongroise (1784)	423
<i>Marczell, Péter</i> : Les publications de Miklós Bizáki Puky à la Bibliothèque de l'Université de Genève	426
<i>Berényi, Zsuzsanna Ágnes</i> : La revue Orsovai Hírlap	429

CHRONIQUE

<i>Monostory, Klára</i> : Les 90 années de Dezső Keresztury. Une exposition à la Bibliothèque National Széchényi	433
<i>Kontra, Miklós</i> : Le Dictionnaire Encyclopédique de la Langue Hongroise avait deux éditions	433
<i>Kozocsa, Ildikó</i> : La restauration du Codex Dante de Budapest	434

BIBLIOGRAPHIE

<i>Murányi, Lajos</i> : Les acquisitions de la Bibliothèque de l'Académie des Sciences de Hongrie en 1993 provenant de l'étranger	441
<i>Klinda, Mária</i> : Quelques livres nouvellement acquis de la Bibliothèque de la Capitale Ervin Szabó de l'année 1993	447
<i>Pavercsik, Ilona</i> : La littérature spéciale hongroise de l'histoire de l'imprimerie du livre, de la presse et des bibliothèques en 1993	449

REVUE

La Bibliothèque de l'Archidiocèse d'Eger a 200 ans. 1793–1993. Album. Eger, 1993. (<i>Varga, Imre</i>)	460
Gergye, László: L'héritage manuscrit de Ferenc Kazinczy. Bp. 1993. (<i>Fried, István</i>)	462
Sebestyén, Kálmán: Le recueil de documents de l'instruction populaire de la Diocèse Réformée de Kalotaszeg (<i>Fehér, Katalin</i>)	463
Überlieferung und Kritik. Zwanzig Jahre Barockforschung in der Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel. Wiesbaden, 1992. (<i>Tüskés, Gábor</i>)	464
Cubrzyńska-Leonarczyk Maria: Oficyna supaska 1695–1803. Warszawa, 1993. (<i>Ojtozi, Eszter</i>)	466